

УДК 342.9

Марта Труш,*аспірант кафедри адміністративного та фінансового права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПОРЯДОК НАБРАННЯ ЗАКОННОЇ СИЛИ СУДОВИМИ РІШЕННЯМИ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ СПРАВІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОНАННЯ

Стаття присвячена дослідженню порядку набрання законної сили судовими рішеннями в адміністративній справі. Визначено поняття законної сили судового рішення в адміністративній справі як акта правосуддя. Проаналізовано порядок набрання законної сили судовими рішеннями в адміністративній справі у разі їх оскарження в апеляційному порядку та за відсутності такого оскарження. Охарактеризовано особливості виконання судових рішень в адміністративній справі, в тому числі особливості негайного їх виконання.

Ключові слова: судові рішення, ухвала та постанова в адміністративній справі, строк на апеляційне оскарження судового рішення, набрання законної сили, виконання судового рішення в адміністративній справі, негайне виконання.

Постановка проблеми. Найважливішим результатом здійснення правосуддя адміністративними судами є ухвалення судового рішення, яке є актом правосуддя, ухваленим згідно з нормами матеріального та процесуального права і, згідно з конституційними засадами та принципами адміністративного судочинства, є обов'язковим до виконання на всій території України.

Усіх властивостей акта правосуддя судового рішення в адміністративній справі набуває після набрання ним законної сили: лише тоді воно стає обов'язковим та може бути виконаним примусово. На практиці виникають чимало проблемних питань, пов'язаних із порядком набрання законної сили судовим рішенням та його виконанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із даної теми. Праці вітчизняних учених-процесуалістів, присвячені проблемі набрання судовими рішеннями законної сили, здебільшого мають загальний характер та стосуються цивільного чи господарського судочинства. Деякі аспекти набрання постановою в адміністративній справі законної сили досліджувалися Е. Ф. Демським, С. В. Ківаловим, О. В. Кузьменком, Р. О. Куйбідою, Т. О. Коломоець, В. М. Кравчуком, О. І. Харитоновною, М. І. Цурканом. Однак комплексного дослідження із даної проблематики проведено не було.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу процесуального законодавства розробити науково обґрунтовані, теоретичні та практичні пропозиції, спрямовані на вдосконалення правової регламентації набрання законної сили судовим рішенням в адміністративному судочинстві та порядку його виконання.

Виклад основного матеріалу. Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) не містить визначення поняття законної сили судового рішення. У науці висловлені різні міркування з приводу цього питання. Під законною силою судового рішення вчені розуміють правову дію рішення [2, с. 137], незмінність [3, с. 146-147], безпосередній прояв дії норми права [4, с. 226], стабільність і забезпечену законом обов'язковість дії [5, с. 320], правову дію, яка проявляється в тому, що наявність або відсутність прав і фактів, що лежать у їх основі, встановлюються остаточно, права підлягають беззаперечному здійсненню на вимогу зацікавлених осіб [6, с. 274].

На нашу думку, під законною силою судового рішення в адміністративній справі потрібно розуміти таку властивість судового рішення як акта правосуддя, яка визначає правову дію рішення в часі, просторі та за колом осіб і створює відповідні правові наслідки.

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 163 КАС України у резолютивній частині постанови адміністративного суду обов'язково зазначаються строк і порядок набрання постановою законної сили та її оскарження. Аналогічна вимога щодо резолютивної частини ухвали адміністративного суду міститься у ст. 165 КАС України.

Відповідно до ч. 1 ст. 254 КАС України постанова або ухвала суду першої інстанції, якщо інше не встановлено цим кодексом, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим кодексом, якщо таку скаргу не було подано.

Апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається протягом десяти днів з дня її проголошення. У разі, якщо судом у порядку частини третьої статті 160 КАС України складення постанови у повному обсязі було відкладено на строк не більший як п'ять днів, а також у разі прийняття постанови у письмовому провадженні апеляційна скарга подається протягом десяти днів з дня отримання копії постанови.

Отже, якщо постанову або ухвалу суду першої інстанції не оскаржила жодна із осіб, які брали участь у справі, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, таке судове рішення набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження.

Особливої уваги заслуговує ситуація, коли апеляційна скарга на судове рішення подана після строку на апеляційне оскарження. Нерідко такі рішення вже перебувають у процесі виконання. Згідно з ч. 4 ст. 254 КАС України, якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, то вважається, що постанова чи ухвала суду не набрала законної сили. У такому разі виконання судового рішення припиняється та застосовується загальний порядок набрання ним законної сили після перегляду судом апеляційної інстанції.

У разі подання апеляційної скарги судового рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті апеляційного провадження або набрання законної сили рішенням за наслідками апеляційного провадження (ч. 3 ст. 254 КАС України).

Постанова або ухвала суду апеляційної чи касаційної інстанції за наслідками перегляду, постанова Верховного Суду України набирають законної сили з моменту проголошення, а якщо їх було прийнято за наслідками розгляду у письмовому провадженні, – через п'ять днів після надіслання їх копій особам, які беруть участь у справі. Набира-

ють законної сили з моменту постановлення й ухвали, які не підлягають оскарженню.

Значні особливості простежуються у порядку набрання законної сили судовими рішеннями у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи референдумом. Такі особливості пояснюються необхідністю в найбільш стислі строки вирішити спір та скороченими строками апеляційного оскарження.

Судові рішення за наслідками розгляду судами першої інстанції справ, пов'язаних з виборчим процесом чи референдумом, набирають законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, а у разі їх апеляційного оскарження – з моменту проголошення судового рішення суду апеляційної інстанції. Судові рішення Вищого адміністративного суду України набирають законної сили з моменту проголошення і не можуть бути оскаржені. Судові рішення за наслідками розгляду справ, пов'язаних з виборчим процесом чи референдумом, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у дводенний строк з дня їх проголошення, а судові рішення, ухвалені до дня голосування, – не пізніше як за чотири години до початку голосування (ст. 177 КАС України).

Великий науковий та практичний інтерес становить питання набрання законної сили постановою адміністративного суду в разі її оскарження в апеляційному порядку в певній частині. На нашу думку, в неоскарженій частині постанова набирає законної сили з моменту спливу строку на оскарження, а в оскарженій – після перегляду в апеляційному порядку.

Можливість застосування запропонованого підходу може викликати певний сумнів, враховуючи, що ч. 1 ст. 195 КАС України передбачено можливість суду апеляційної інстанції вийти за межі доводів апеляційної скарги в разі встановлення під час апеляційного провадження порушень, допущених судом першої інстанції, які призвели до неправильного вирішення справи. Відповідно, виходячи із встановлених меж перегляду судових рішень апеляційним судом, за наявності відповідних підстав може бути скасовано судове рішення і в частині, яка не була оскаржена. Більше того, на той час в неоскарженій частині судове рішення вже може бути виконано. Однак, на нашу думку, відсутні перешкоди для впровадження запропонованого порядку набрання законної сили судовим рішенням в неоскарженій частині. Скасування судового рішення в цій частині може мати місце у виняткових обставинах, коли судом першої інстанції допущено грубі порушення, які призвели до неправильного вирішення справи і порушення прав учас-

ника процесу. Особа, права якої порушені, в такому разі може застосовувати поворот виконання судового рішення (ст. 265 КАС України). Ризик скасування судового рішення, яке набрало законної сили і перебуває у процесі виконання, або й уже виконане, є й у разі касаційного оскарження такого судового рішення (оскільки після перегляду в апеляційному порядку усі судові рішення набирають законної сили).

Проаналізувавши норми чинного законодавства та підсумувавши позиції науковців, можна дійти висновку, що після набрання законної сили рішенням суду в адміністративній справі настають правові наслідки у вигляді його незмінності, обов'язковості, невідворотності, преюдиційності, неможливості звернення до суду з аналогічним позовом та здійсненості.

Однією з основних конституційних засад судочинства в Україні є обов'язковість рішень суду (ст. 129 Конституції України). Зазначене положення відтворене також у ст. 7 КАС України як один з основних принципів здійснення правосуддя в адміністративних судах.

Конституційний Суд України в рішенні від 30.06.2009 № 16-рп/2009 наголосив, що виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утверджує авторитет держави як правової [7].

Постанови та ухвали суду в адміністративних справах, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України.

Властивість обов'язковості часто називають основною властивістю рішення суду, що набрало законної сили. Багато процесуалістів вважають, що обов'язковість становить саму суть поняття законної сили рішення суду [8, с. 90] [9, с. 313]. Саме з обов'язковості деякі вчені виводять поняття законної сили рішення суду [10, с. 213].

М. Б. Зейдер ототожнив законну силу рішення суду з його обов'язковістю. Саме з властивості обов'язковості рішення суду як основного впливають, на думку М. Б. Зейдера, інші властивості або правові наслідки законної сили рішення суду: незмінність, неспростовність, преюдиційність, виключність і виконуваність судового рішення [11, с. 119].

Намагання розкрити сутність законної сили рішення суду через його обов'язковість не є випадковою. Саме через цю властивість рішення суду забезпечує активну і цілеспрямовану дію сконцентрованого у ньому державно-владного припису.

Завдяки обов'язковості рішення впливає на волю зобов'язаних суб'єктів і приводить

їх поведінку у відповідність до закріплених у законі дозволів та заборон. Але наскільки б не було великим значення цієї властивості, зміст законної сили не обмежується і не може обмежуватися тільки однією обов'язковістю.

Виходячи з положень КАС України, зв'язок між обов'язковістю і законною силою виражається, перш за все, у тому, що перше є наслідком другого. Рішення стає обов'язковим для всіх органів та осіб після набрання законної сили (ст. 255 КАС України). Саме по собі набрання законної сили має наслідком появу у рішеннях таких властивостей, як незмінність, виключність, преюдиційність. Поняття обов'язковості надається окремо у розділі загальних положень. З одного боку, це свідчить про те, яке велике значення надається обов'язковій дії рішення, а з іншого – з достатньою визначеністю показує, що законодавець жодною мірою не ототожнює законну силу з обов'язковістю [12, с. 38].

Хоча зведення законної сили рішення суду лише до його властивості обов'язковості не можна вважати обґрунтованим, все ж необхідно визнати важливість цієї властивості.

Обов'язковість рішення суду зумовлена загальнообов'язковістю норми закону, на підставі якого ухвалене рішення. Сторони – позивач і відповідач, отримавши від суду певне вирішення їх спору, зобов'язані підкоритися судовому рішення. Це впливає із самої природи правосуддя, з тієї ролі суду, яку він відіграє як орган держави у сфері захисту й охорони прав та законних інтересів.

На думку авторів науково-практичного посібника «Адміністративний процес: загальна частина», обов'язковість судових рішень означає, що будь-яке судове рішення не може бути залишене без уваги тієї особи, якій воно адресоване. Якщо ж рішення не виконується, то до осіб, на яких покладається обов'язок такого виконання, застосовуються передбачені національним законодавством заходи примусу [13, с. 122]. Справді, у резолютивній частині постанови або ухвали суду в адміністративній справі зазначається присуд суду – положення, в якому суд вирішує процесуальне питання або вимогу, заявлену в адміністративному позові. Таке положення здебільшого створює для учасників процесу чи суду відповідні правові наслідки. Особа, щодо якої разі вона ризикує бути підданою відповідним санкціям за невиконання рішення суду. У цьому аспекті такий наслідок набрання законної сили рішенням суду в адміністративній справі перетікає в наступний наслідок, яким є невідворотність виконання рішення суду.

Як зазначалося вище, судові рішення в адміністративній справі є обов'язковим до

виконання. Однак не завжди рішення суду добровільно виконується тим суб'єктом, якого воно стосується.

Згідно з ч. 1 ст. 14 КАС України судове рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, ухвалюється іменем України. Якщо рішення суду перебуває у законній силі і не виконується зобов'язаним суб'єктом, особа, на чию користь ухвалене рішення, має право розраховувати на весь наявний у держави Україна механізм примусового виконання рішення суду.

У рішенні, ухваленому 20 липня 2004 року у справі «Шмалько проти України», Європейський суд з прав людини постановив, що невиконання рішення суду та затримка його виконання є порушенням ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини стосовно права на судовий розгляд упродовж розумного строку [14]. Тобто на державу покладається обов'язок не лише забезпечити громадянам доступ до правосуддя, неупереджений, справедливий та вчасний судовий розгляд, але й забезпечити невідкладне виконання ухвалених судових рішень, які набрали законної сили.

Своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом, забезпечується колом суб'єктів та в порядку, передбаченими законодавством про виконавче провадження.

Крім цього, ст. 382 Кримінального кодексу України встановлена кримінальна відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню.

Не слід плутати набрання законної сили рішенням суду в адміністративній справі і негайне виконання рішення. Ч. 1 ст. 256 КАС України передбачені випадки, коли судове рішення може бути виконане негайно, ще до набрання ним законної сили. Необхідність негайного виконання може бути зумовлена різними обставинами: потребою невідкладно відновити порушені основоположні права та інтереси осіб, загрозою унеможливлення відновлення порушеного права у майбутньому, інтересами публічної служби тощо.

Пленум Вищого адміністративного суду України в постанові від 20.05.2013 № 7 «Про судові рішення в адміністративній справі» наголосив, що припис про негайне виконання постанови з підстав, визначених частиною першою статті 256 КАС України, є обов'язковим, а тому в разі задоволення всіх чи окремих позовних вимог суд у резолютивній частині постанови повинен зазначити, до якої вимоги (вимог) допускається негайне виконання.

Із підстав, передбачених частиною другою зазначеної статті, за заявою осіб, які беруть участь у справі, або за власною ініціативою суду допускається негайне виконання постанови шляхом зазначення про це у її резолютивній частині або постановлення відповідної ухвали. У разі задоволення всіх чи окремих позовних вимог суд у резолютивній частині рішення повинен зазначити, до якої вимоги (вимог) допускається негайне виконання.

У разі відмови в задоволенні клопотання про допуск судового рішення до негайного виконання суд у мотивувальній частині повинен викласти свої доводи про відсутність таких підстав.

Негайному виконанню можуть підлягати не лише постанови адміністративного суду, але й деякі його ухвали (про забезпечення позову, про забезпечення доказів тощо).

Виділяють також таку властивість законної сили рішення суду, як здійсненість (реалізованість), яка дуже тісно пов'язана з обов'язковістю. На думку інших учених, зокрема Н. О. Чечиної, реалізованість не має самостійного значення в якості властивості законної сили рішення суду і є складовою частиною загальнообов'язковості [15, с. 57].

Під здійсненістю слід розуміти можливість реалізації тих обов'язкових приписів, що містяться в рішеннях суду. У п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.1997 «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина» вказується на особливе значення своєчасного і повного виконання судових рішень, оскільки це має велике значення для реального поновлення прав і свобод громадян.

Можливість звернення рішення суду до виконання, реалізації його приписів забезпечує реальний захист прав та законних інтересів позивача.

У юридичній літературі інколи реалізованість рішення суду, що набрало законної сили, ототожнюють із можливістю примусового виконання рішення [16, с. 11]. При цьому під реалізованістю (здійсненістю) рішення розуміють можливість примусового виконання рішення суду, тобто здійснення спеціальними державними органами – органами виконання судових рішень – низки заходів, які спрямовані на реалізацію судового рішення, проти волі особи, зобов'язаної за цим рішенням.

Зазначена точка зору дещо звужує поняття здійсненності рішення суду, що набрало законної сили, яке за своїм змістом є ширшим. Воно включає в себе як примусове, так і добровільне виконання судового рішення. Крім того, будь-яке судове рішення, а не тільки

ки постановою про присудження, може бути реалізоване зацікавленими особами. Так, рішення суду про встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень не може бути виконано примусово, однак воно створює відповідні правові наслідки. Здійсненість рішення суду – це гарантована можливість добровільного й примусового виконання рішення суду, а також сприяння інших осіб у його виконанні [17, с. 422]. Рішення суду у всіх випадках, незалежно від того, задоволено вимогу чи в ній відмовлено, впливає на поведінку суб'єктів матеріальних правовідносин: всі повинні діяти згідно з приписами, що містяться у судовому рішенні [18, с. 17].

Варто погодитися з Н. І. Масленніковою, на думку якої законна сила є органічним поєднанням властивостей рішення суду, які зумовлюють його стійкість і функціонування. Іншими словами, законній силі рішення суду властиві моменти статичного і динамічного порядку. Неспростовність, виключність і преюдиційність мають одну об'єднуючу ознаку – вони відображають стійкість рішення і містять вимоги певної поведінки по відношенню до цього акта з боку конкретних суб'єктів. У єдності вони забезпечують необхідну стабільність рішення як правозастосовочого акта і представляють статичний елемент законної сили. Однак властивості, що забезпечують стабільність рішення суду, не можуть самі по собі здійснити примусову реалізацію державно-владного припису, що міститься в рішенні. Силу примусового впливу надає рішенню такий елемент законної сили, як обов'язковість. Ця властивість забезпечує динамізм судового рішення і здатність впливати, по-перше, на зобов'язаних суб'єктів, по-друге, на інших осіб, які повинні рахуватися зі встановленими судом фактами і правовідносинами, а також вживати всіх заходів для виконання рішення суду. Обов'язковість – це динамічний елемент законної сили рішення суду [5, с. 318-320].

Висновки

По-перше, під законною силою судового рішення в адміністративній справі потрібно розуміти таку властивість судового рішення як акта правосуддя, яка визначає правову дію рішення в часі, просторі та за колом осіб і створює відповідні правові наслідки.

По-друге, якщо постанову або ухвалу суду першої інстанції не оскаржила жодна із осіб, які брали участь у справі, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, таке судове рішення набирає законної сили після закінчення строку на

апеляційне оскарження. У разі надходження апеляційної скарги судове рішення набирає законної сили після його перегляду апеляційним судом.

По-третє, потрібно запровадити в КАС України порядок набрання судовим рішенням законної сили, згідно з яким у разі оскарження постанови в адміністративній справі в апеляційному порядку в певній частині в неоскарженій частині постанови набирає законної сили з моменту спливу строку на оскарження, а в оскарженій – після перегляду в апеляційному порядку.

По-четверте, після набрання законної сили рішенням суду в адміністративній справі настають правові наслідки у вигляді його незмінності, обов'язковості, невідворотності, преюдиційності, неможливості звернення до суду з аналогічним позовом та здійсненості.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.
2. Авдюков М. Г. Судебное решение / М. Г. Авдюков. – Москва: Госюриздат, 1959. – 192 с.
3. Гурвич М. А. Судебное решение. Теоретические проблемы / М. А. Гурвич. – Москва: Юрид. лит., 1976. – 176 с.
4. Курс советского гражданского процессуального права / отв. ред. А. А. Мельников. – М.: Наука, 1981. – Т. 2. – 510 с.
5. Масленникова Н. И. Законная сила судебного решения / Н. И. Масленникова; отв. ред. Ю. К. Осипов // Гражданский процесс: учебник. – М.: БЕК, 1996. – 462 с.
6. Пискарев И. К. Вынесение решения: Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу РСФСР / [И. К. Пискарев, С. А. Иванова]; под ред. М. К. Треушниковой. – М.: Спарк, 1997. – 588 с.
7. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2009 № 16-рп/2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-09>.
8. Клейнман А. Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права (Очерки истории) / А. Ф. Клейнман. – М.: МГУ, 1967. – 119 с.
9. Советский гражданский процесс / отв. ред. К. И. Комиссаров, В. М. Семенов. – М.: Юрид. лит., 1988. – 479 с.
10. Решетникова И. В. Гражданский процесс / И. В. Решетникова, В. В. Янков. – М.: Изд-во НОРМА (Издат. гр. НОРМА – ИНФРА-М), 2000. – 334 с.
11. Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу / Н. Б. Зейдер. – Москва: Изд-во Юрид. лит., 1966. – 192 с.
12. Громов Н. Кечеруков С. Законная сила судебного решения / Н. Громов, С. Кечеруков // Законность. – 1999. – С. 38.
13. Адміністративний процес: загальна частина (Федеративна Республіка Німеччини, Україна): наук.-практ. посібник / [Манн Томас, Мельник Роман, Бевзенко Володимир, Комзюк Анатолій]; за заг. ред. Бевзенка Володимира. – К.: Алерта, 2013. – 308 с.

14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шмалько проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/2B88AF5AB22E4305C22576C40033704C?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=2B88AF5AB22E4305C22576C40033704C>.

15. Чечина Н. А. Норма права и судебное решение / Н. А. Чечина. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1961. – 78 с.

16. Масленникова Н. И. Законная сила судебного-

го решения в советском гражданском процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. И. Масленникова. – Свердловск, 1975. – 18 с.

17. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. Й. Штефан. – К.: Концерн „Видавничий Дім „Ін Юре”, 2005. – 624 с.

18. Завадская Л. Н. Реализация судебных решений. Теоретические аспекты / Л. Н. Завадская. – М.: Наука, 1982. – 141 с.

Статья посвящена исследованию порядка вступления в законную силу судебных решений по административному делу. Определено понятие законной силы судебного решения по административному делу как акта правосудия. Проанализирован порядок вступления в законную силу судебных решений по административному делу в случае их обжалования в апелляционном порядке и при отсутствии такого обжалования. Охарактеризованы особенности исполнения судебных решений по административному делу, в том числе особенности немедленного их исполнения.

Ключевые слова: судебное решение, определение и постановление по административному делу, срок на апелляционное обжалование судебного решения, вступления в законную силу, исполнение судебного решения по административному делу, немедленное исполнение.

The article deals with the order of coming into effect of court decisions in administrative proceedings. The concept of legal force of a court decision in an administrative case as an act of justice is defined. The author analyzed procedure of coming into effect of judicial decisions in administrative case if they are appealed and in the absence of such an appeal. The author characterized the features of enforcement of judgments in administrative case, including the features of their immediate implementation.

Key words: judicial decisions, decision and ruling in an administrative case, deadline to appeal the court decision, entry into force, execution of court decisions in administrative proceedings, immediate execution.

